

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Makkai Sándor: A vallás az emberiség életében (172. lap). A vallás lényege és értéke (151 lap). Erdélyi Ref. Egyházi könyvtár, Torda 1923.

E vaskos kötet, mely Makkainak két nagyobbszabású. egymástól teljesen független és önálló tanulmányát foglalja magában, csak nem régen hagyta el a sajtót. Nemcsak a szűkebb értelemben vett erdélyi, hanem általában a magyar vallástudományi irodalomban is számottevő munka, nemcsak terjedelmével, hanem tartalmánál fogva is s épen azért illőnek tartjuk, hogy bővebben foglalkozzunk vele annál is inkább, mert az egész mű hangja a tudomány magaslatán álló objektív fejtegetésekkel próbál megfelelni a szóban forgó kérdésekre s eltekintve egy némely, különösen a kereszténység tárgyalásánál itt-ott mutatkozó dogmatikus felfogástól, nemcsak minden pap és teológus, hanem minden gondolkodó művelt ember nagy haszonnal és tanulsággal olvashatja.

Az első tanulmány („A vallás az emberiség életében”) a vallás történeti képét adja. Szerző abból indul ki, hogy noha a köznapi felfogásban sok vallás van, mégis tulajdonképpen csak *egy* van, mert „a vallás élmény, s maga az az élmény, amelyben véges és tökéletlen emberi lélek egy, vele szemben teljesen más, mert végtelen és tökéletes, — és magával mégis rokon, mert azonoslényegű lélekkel: az *isteni szellemmel* való összekapcsolódását átéli, ez az élmény minden vallásos alakulat mélyén egy és ugyanaz, teljesen azonos lelki törvények szerint keletkezik, folyik le, ölt testet és valósul meg”. (1. lap.) A vallás története azért nem egyéb, mint a mindig ugyanazonos vallásos élmény tükröződése az emberiség fejlődő világnézetében és erkölcsiségében (3. lap). A vallásos jelenségek már most bizonyos csoportokat alkotnak s ezek alapján a mű a következő fejezetekre oszlik: I. Az isteni. Az isteni, mint a vallás tárgya A) a természetben, B) az istenképekben, II. A

kultusz, III. Az ige (azoknak a jelenségeknek az összesége, amelyekben az isteni természet és akarat az ember számára megnyilatkozik). IV. Az ember, V. Az élet. VI. A világ. VII. A vallási synkretizmus.

Maguk a fejtegetések a gazdag történeti anyag alapján biztos kézzel vannak megírva s az adatok áttekinthetően csoportosítva. Részletesen nem foglalkozhatunk velük, csupán egy pár megjegyzésre szorítkozunk. A 47. lapon a következőket olvassuk (s ez minket unitáriusokat különösebben érdekelhet): „az isteni ökonomiának a szentháromság dogmájában való kifejezése *elvileg* nem bontja meg a kereszténység monotheizmusát és szellemiségét s a keresztény lélekre nézve csupán oly *symbolizmust* jelent, amely nem magának az isteni lényeknek tagoltságát, hanem működésének menetét és aspectusait akarja szemléltetni“. — E szerint tehát a szentháromság dogmája egy szemléltető eszköz akar lenni. Nagyon helyes, mi azonban úgy gondoljuk, hogy a szemléltető eszközök a dolgok megvilágítására és könnyebb megértésére szolgálnak. Már pedig ebből a szempontból a szentháromság dogmája igazán nem mondható sikerült szemléltető eszköznek.

A 118 lap B) pontjában az ígéről és a testet öltött ígéről szóló szakasz nagyon dogmai ízű. A logos fogalma mint szellemi és ideális, mint „isteni gondolat“ nagy értékű és gazdag jelentésű, mint „metafizikai reálitás“, mint incarnatio vagy bármi egyéb — homályos és érthetetlen. — A protestáns kereszténység szellemi-erkölcsi jellegének megrajzolása a 127. oldalon találó. A 155. lapon a racionalizmus és ideáлизmus szembeállítása nem fedi a valóságot. Még csak azt jegyezzük meg általában, hogy az egész történeti fejtegetést az emberi szellem fejlődésének gondolata hatja át s ez a szempont uralja. A fejlődés gondolata, irányának a kereszténységben. mint végső fokozatban való megállapodása több helyen igen meggyőzően és világosan van feltüntetve.

Az említett műnél minden erényei mellett is sokkal érdekesebb és eredetibb a második tanulmány, mely a vallásbölcsezet alapvető problémáit öleli fel. Címe: A vallás lényege és értéke. I. része a vallás filozófiai vizsgálatának történeti típusait tárgyalja. A II. rész a vallás lényegét, a III. értékét. A történeti rész foglalkozik a) azokkal a fölfogásokkal, melyekben a vallás mint másodlagos jelenség szerepel és b) azokkal.

melyekben mint elsődleges (sui generis) reálitás tűnik fel. Ez a felosztás methodikai szempontból igen helyesnek bizonyult, mert ez alapon sikerült a sokféle nézetek mindenikét a maga helyére elhelyezni s így a fölfogások tömkelegében világos és áttekinthető képet nyújtani. Ez a történeti bevezetés minden tekintetben figyelmet érdemel. A legújabb műveket és felfogásokat is felöleli, alaposan ismerteti s a maga álláspontja alapján elbírálja. Kitünő tájékoztató a régibb, de különösen az újabb vallás bölcséleti irodalomról.

Csak egy pár megjegyzésre szorítkozunk. Helyenkint (pl. Descartesnél és Leibniznél) túl sokat foglalkozik a problema körhöz szorosan nem tartozó általános bölcséleti alapvetéssel. — Ugy gondoljuk, hogy a racionalismus lesújtó kritikájában szerzőt ez irányzat ellen érzett antipathiája vezeti, mert minden helyes kritikája mellett is érezhető az animozitás nemcsak itt (24. skv. lapok), hanem a mű más részeiben is mindenütt, ahol az értelemről és az értelmi megismerésről esik szó. Kantnak is talán többet köszönhet a vallástudomány, mint szerző gondolja, ha másért nem, hát azért, mert a hit és tudás fogalmát és határait pontosan körülírta.

A második fejezetben szerettünk volna többet és behatóbban olvasni Schleiermacherről. Csodálkozunk, hogy Jacobi F. H.-vel oly röviden végez, holott pedig az ő felfogása és ismeretelmélete alapvető fontosságú a hitbeli megismerés elsődleges jellegének megállapítására nézve s különben is sok rokonságot mutat szerzőnek a második részben kifejtett álláspontjával — Windelband „Szentséges“-ről szóló értekezésének túlnyomó nagy fontosságot tulajdonít s „megállapításait“, mint valami nagy revelatiót tárgyalja (később is), míg Wundt-tal szemben kissé szigorú. Olyant nem lehet mondani (33. lap), hogy „a népléktan eszméje fikció, néplélek nincs“. Kétségtelen, hogy a néplélek nem reálitás olyan értelemben, mint az egyéni lélek, de azért a „népléktan eszméje“ nem fikció s néplélek is van, mint az egyesek hatásfonatainak összesége és együttthatása. A 43. lap fejtegetéseivel, ahol az van mondva, hogy a filozofia önálló jellegét az emberi megismerés lehetőségeinek stb. vizsgálata adja meg, továbbá, hogy a ténylegeséget az értékek világával az ismerő emberi szellem köti össze, nem érthetünk egyet, mert a megismerés probléma köre a filozofiának csak egyik ága, másfelől pedig az érték a té-

nyekben vagy van vagy nincs s ha nincs, úgy semmiféle módon bele nem suggerálható. Csak egy világ van s ebben vannak az értékek is; értékvilágról beszélni értékes tények nélkül lehetetlenség, közvetítőre pedig nincs szükség, mert a kettő (tény és érték) együtt van.

Még csak egyet. Ha Böhm Károlynak a vallásra vonatkozó megállapításait tárgyaljuk, jól meg kell különböztetnünk munkásságának első korszakát, mely „Az ember és a világa” halála után megjelent IV.-ik kötetéig tart és a második korszakot, mely jelentékeny eltéréseket mutat az előbbivel szemben s mely az említett IV. kötetben mutatkozik. Munkássága első feléből a vallásra vonatkozólag maradandó megállapítása az, hogy a vallás is értékelést feltételez; a vallás minősége az értékelési álláspont fejlettségétől függ; amilyen az értékelő, olyan a vallása is (l. 65. l.). Többet nem mondott, nem is mondhatott. Álláspontja nem tűrte, hogy többet mondjon. Az érték legfőbb bírója, mérője itt a fejlettség legmagasabb fokán álló öntudatos, nemes intelligencia; ennek nincs szüksége semmi támaszra, semmi süpranaturalisra, mystikusra, sem a szentség fogalmára. Ellenben igenis megmondta mindezekről a maga véleményét „Mystika az értékelméletben”, „A megértés” stb. c. értekezés némely fejezeteiben és az Athenaeumban álnév alatt megjelent Medveczky bírálatában (a „Pascal tanulmányok”-ról), melyeket szerzőnek is fel kellett volna említenie legalább cím szerint. Az említett tanulmányok a Böhm világos fejének, éles ítéletének és kérlelhetetlen vaskövetkezetességének pompás megnyilatkozásai. A IV. kötet már más. Nagy továbbfejlődés és nagy küzdelem önmagával. Itt már szóhoz jut sok olyan fogalom, amiről ezelőtt nem is hallottunk s ezek között a „szentséges” is. „Irányadó” kutatásokat azonban e téren nem végzett, mint a szerző állítja (114. l.), bizonyára nem is volt szándékában, legfennebb útbaigazításokat adott. Windelbanddal e téren pedig egyáltalán nem értett egyet.

A mű második felében a szerző a problema megfejtésére irányuló saját nézetét adja elő. A bevezető fejtegetésben („A problema”) röviden elintézi a theologia rationalis ósdi fölfogását, kimutatja az u. n. istenléti bizonylatok hiányát és fölösleges voltát. A theologia régi formájában megszűnt tudomány lenni (71.) s csöndesen átalakult vallástudománnyá. Ez a tudomány módszerében a történeti, lélektani és filozófiai

tudományok eszközeivel dolgozik, tárgya azonban speciális s ez a tárgy többé nem Isten és az isteni dolgok, hanem a vallás ténye maga, az emberi szellem vallásos élete. Az a kérdés már most, hogy hány szempontból lehet tudományos értelemben a vallás realitásáról beszélni. A vallást lehet úgy tekinteni, mint történeti tény, mint lelki élményt és végül filozófiailag, amikor az egyetemes emberi szellem életében való jelentőségét és értékét kutatjuk, mely ismét a dialektikai és értékelméleti szempontokra utal (75.). Ez adja meg a tárgyalás anyagát. A vallás történeti tényének a vizsgálata már megtörtént az előbbi műben. Itt tehát először a vallásról, mint lelki élményről van szó. E fejezet eredményei a következők. A Böhm Károly lélektanán felépülő általános pszichológiai megalapozás után a szerző kimutatja, hogy a vallásos élmény nem racionális élmény, sőt egyenesen a racionalitással való ellentéte jellemzi. A vallásos hiányérzet az egyéniség tehetetlenségének, örökkévaló igényeiben gátoltságának keserves kinja. Midőn veszélyben van a lelkiség, mikor az örök egyéni lélek sorsa forog kockán, akkor áll elő a megváltás utáni vágy, akkor keressük az emberfeletti hatalmat, amely segítségünkre siet. E vágy feszültségének tetőpontján a léleknek egy új funkciója nyílik meg; ezt benső, lelki érzékelésnek nevezhetjük, amely az emberfeletti és világefletti realitást fogja föl s neve: hit, A hit az istenképben a végtelen és tökéletes élet realitását megragadja és átéli (84.).

Nem részletezünk tovább, nehogy hosszadalmasak legyünk. A szóbanforgó fejezet, a mű második felének kétségtelenül legsikerültebb, legértelmesebb része. Fejtegetései tömörek és mélyenjárók. A tömörség és elmélyedés különben mindvégig jellemzik Makkait. Az is kétségtelen, hogy az említett fejezetben volt legtöbb mondanivalója. A dialektikai fejezet a tárgy természetéből folyó nehézségekkel küzd, de ez is lendülettel végződik (105.-től kezdve). A racionális megismerés mellett (melynek tárgya az érzéki, extenzív tapasztalat), van — szerinte — irracionális (intenzív) megismerés, melynek tárgya Isten képe. Az előbbinek alapja az értelem, az utóbbié a már említett: hit. Ez a felfogás sok rokonságot mutat Jacobiéval s kétségtelenül alapos kritika tárgya lehet, melybe itt nem bocsátkozhatunk. A Makkai fejtegetéseinek értékét nem is annyira ebben az ismeretelméleti megalapozásban kell keresnünk,

hanem abban, hogy a tudományos gondolkozás minden rendelkezésére álló eredményét helyesen tudja felhasználni, hogy a vallásnak az egész élet átható erejét, hatalmát igazolja s ebben az eljárásában mindenütt tisztult és emelkedett szellemi és erkölcsi meglátásai vezérlik. A vallás reálításának lélektani kifejtése egészen sikerült, míg a dialektikai talán nem is fog úgy sikerülni, mint az előbbi, a tárgy természeténél fogva. A racionalisnak és irracionálisnak, az értelemnek és a hitnek merev széllyeltartásából sok legyőzhetetlen nehézség származik. Vajjon nem lehetne-e pozitív eredményre jutni akkor, ha az irracionalist a racionális folytatásának és nem ellentétének, a hitet pedig az értelmi megismerés szükségképeni következményének fogjuk fel.

A vallás értékéről szóló III. rész 1. pontjában, mely a szentségesről szól, semmi olyat nem találunk, ami e fogalom tartalmának tisztázásához közelebb juttatna. Annál értékesebbek mind elméleti, mind gyakorlati szempontból a 2. pontnak (A vallás és a kulturértékek 123. l.) megállapításai. Szó van itt a vallás és tudomány, a vallás és művészet, a vallás és erkölcsiség viszonyáról. Az eredményt nem részletezzük, egyetértünk vele. A babonáról és a széktárolól szóló két fejezet zárja be a könyvet; mindkettő érdekes megfigyeléseket tartalmaz, az utóbbi pedig különösen is felhívja magára a figyelmet aktuálitása miatt.

A fentiek alapján ajánljuk e munkát minden érdeklődőnek, de különösen papjainknak figyelmébe. A szerzőnek őszintén gratulálunk. Bár eljönne már az idő, hogy egy unitárius egyházi könyvtár is meginduljon s az előbb ismertetthez hasonló művekkel ékeskedjék!

Dr. Varga Béla,

Az Út. Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára V. évf. 1—3. szám. Szerkesztik és kiadják: Dr. Imre Lajos, dr. Makkai Sándor és dr. Tavaszy Sándor. Előfizetési ára évi 80 leu.

Negyévi szünetelés után ismét barázdába állott „Az Út”, amelyet nemes munkájában régebben is szívesen követtünk s most is készséggel ajánlunk olvasóink figyelmébe. Hiszen, amint mondja: „Nem az üres vitatkozás, nem a tudományos aprólékosságok, hanem az építés jegyében született, abban akar dolgozni most is.” A szerkesztők tisztában vannak a gyakorlati lelkipásztorkodás nagy jelentőségével s azért mondják: „Nem a vitatkozó, nem a tudóskodó, hanem az anya-

szentegyházért élő és abban munkálkodó *pásztor* eszményét öhajjtjuk kialakítani." E nemes és szent cél szem előtt tartásával a gyakorlati lelkipásztori munka minden ágában, mint az igehirdetés, a kultusz, vallásos nevelés, a missziói munka, követésre méltó célokat tűz ki, szempontokat jelöl meg és utasításokat ad. Lelkipásztorainknak annál is inkább nélkülözhetetlen olvasmány ez a derék folyóirat, mert a mi egyházi életünkben ez a talaj, még mindig parlagon hever.

Keresztény Egyháztörténelem. Irta Vári Albert vallás-tanár. Minerva kiadványa, Kolozsvár. Ára: 25 leu.

Tankönyv-irodalmunk egy igen értékes művel gyarapodott. Vári Albert „*Keresztény Egyháztörténelem*” címen megírta a keresztény vallás fejlődés-történetét kezdettől fogva napjainkig. Rövid bevezetés után hat korszakra osztja anyagát: I. Az őskereszténység 33—313-ig. II. Az egyházi hatalom megalapítása 313—800-ig. III. Az egyházi és pápai uralom 800—1215-ig. IV. A pápai és egyházi hatalom hanyatlása 1215—1517-ig. V. A reformáció és a katolikus visszahatás 1517—1648-ig. VI. A protestantizmus győzelme és áldásos hatása 1648-tól napjainkig. Amint ez a tartalmi megjelölés mutatja: a könyv feloleli és jellemző nézőpontok alá helyezi az egyháztörténelem minden kiemelkedő eseményét. Az unitárius nevelési érdekeket szolgálja „Az unitárius egyház kialakulásá”-ról szóló fejezet, amely az Egy-Isten hitének kialakulását mind külföldi, mind hazai vonatkozásaiban eleven és lelkes színekkel rajzolja meg.

Az anyag módszeres és helyes beosztása mellett a tankönyvet világos előadás; színes, meleg, szép stílus jellemzi. A hivatalos engedélyezés a középfokú oktatás V. osztálya és tanítóképzők számára jelöli ki tankönyvül, de véleményünk szerint a nagyközönség is haszonnal és élvezettel forgathatná. Örülünk, hogy az unitárius nevelésügy ezzel az értékes könyvvel egy lépést tett az önállóság felé. A könyvet meg lehet rendelni az unitárius egyház pénztári hivatalánál. P. D.

Farcádi Sándor: versek. Brassó, 1923. 8 r. 80 l. Ha Farcádi 45 helyett csak 4 verset (*Ádám az ürben, A lázongó Kain, Ősszel, Ballada*) nyomtatott volna ki e füzetkében, azt mondanám, hogy nemcsak tehetséges poéta, hanem fejlett műízlésű kritikus is. Mert ez a négy vers ügyes. Igazi költészet ugyan csak az *Ősszel* címűben van, a másik három jól perdülő

verssorokba szedett szellemes és aktuális ötlet. A halhatatlanságtól tehát mindenik távol áll, de hiszem, hogy különösen humoros *Balladája* az adóbecslésről sokáig élvezetes szatira marad (mit, mellesleg szólva, szavalóinknak szives figyelmébe ajánlok!) Mint compositiót sikerültnek tartom a II. számú *Téli képet* is, bár stiláris kidolgozása nem elég gondos. Ennyi a füzetnek sikerült része.

A többinek a művészethez kevés köze van. Vagy ismert hazafias frázisok, vagy tulságosan egyéni érdekű szerelmi ábrándozások vagy az évszakoknak szimbólikus magyarázatai. Nem vonom kétségbe, hogy ezek a versei is valóságos lelki élménynek szüleményei; azt sem kétlem, hogy Farcádi benső inspirációra írta őket; gondolatainak és érzéseinek nemességében sem kételkedem. Azonban mindez kevés; a művészetben a jószándék semmi; itt az alkotásnak önmagáért kell helyt állnia. Nem elég csupán költőileg érezni, kell a műalkotáshoz rutinos nyelvi készség, erő, műérzék annak eldöntéséhez, hogy van-e a mondanivalónak egyetemes érdekessége; gyakorlott szerkeszteni tudás, mi a szemléletes előadásmódnak alapkövének, mindenek fölött önkritika annak megítéléséhez, hogy minő témának minőszerű kidolgozására elegendő a poétának tehetsége. S hogy a legnehezebbet is említsem, kell elég lelki-erő könnyörtelenül összetépni a kevéssé vagy épen rosszul sikerült verseket még akkor is, hogyha készülésükhöz a poétának nagyon kedves emlékei fűződtek.

Ezek bizony, súlyos kivánalmak; elismerem, hogy első sorban a magosabb igényű költőkkel szemben jogosultak. Hát Farcádival szemben?

Legyünk őszinték és mondjuk meg nyíltan, hogy a füzetkének egyetlen verse sem sikerült egészen. Első olvasáskor egyik-másik még megkapja figyelmünket, de ismételt átlapozáskor érdektelenül hagynak. Még tüzes *A lázongó Kain*-ja sem tud lelkünkbe vésődni, mert dacos pathosza inkább napi jelentőségű eseményekhez, mint a létnek valamely egyetemes vonatkozású témájához kapcsolódik. Hanem ha egészen sikerült verse nincsen is, részleteiben sikerült verse van több. Milyen költői két sor a *Székely szántó*-ban ez:

Mert százszor szent a rög, hová folyt
Vérünk s most arcunk gyöngye hull.

Vagy az *Őszbe tévedt nyári lelkek* 3 sora:

... lekéstem szárnyazúzva,
Fejem beeste őszi dér, —
Már bot vezet s halál kísér.

Milyen pattogó daktilus és spondeus ütemekben írta *Én a sors labdája* c. lemondását (bár itt bántó a versnek pattogó ritmusa szemben a merengő tartalommal). Mindezek kétségbevonhatatlan jelei a tehetségnek. Sőt idézhetném *Az én hitem*-nek e versszakát is:

Engem tépászhat bóra, számum, orkán,
Elöntheti árral hajóm a víz;
A végső deszkaroncson is hiszem, hogy
Partot érek — és hitem partra visz.

Ebben van forma és erő.

Hanem ennek a tehetségnek van más oldala is. Ugyanis a stiláris hanyagságnak annyi jelével találkozunk a füzetben, hogy azt már nem hallgathatjuk el. Vét a magyar szórend ellen. Ehelyett: torkom más szakítja ki, — ezt írta: *torkom, ki más szakítja*; idegen ez a sor is: *Koldus előtt zárt sok be kaput*. Feltünőbb sok rosszképzésű szava: *libált* tulról a szél, hiába *ring* tavaszi fény újra, elfogott a *kerge* kín, én nem *súnyom* le főm, az én nyakamba *nem szeg* lomha járom, (a szellem) felém is gyilkosan *bakugrál, rángnak* a gúnyos mély szemek, letépve *hörren* száz levél, sok szép reményt *elteleltem, talpszűknyi* a tettmező, dalom *imázva* felzenél stb. stb. Vannak valóságos kínrimpei: egyszer—terccel; rontva—csonka, stb. Nincs helye költeményben az ilyen tájszólásnak: én is *hozzuk* tartozom. Értelmellen az ilyen sor is: Kuvik *rikkan* s füttye *zeng*. Ezt sem hallottam még: *brúgóz* a méh.

Ha már most szembeállítom a füzet jó és rossz tulajdonságait, nehezen tudok kielégítő végeredményt megállapítani. A fantáziának, az általánosabb vonatkozású és egyúttal mélyebb tartalomnak, a formai virtuóztatásnak hiányával szemben egyedül néhány szellemes ötletre tudok rámutatni. Pillanatnyi hatáshoz olykor tán ennyi is elég, de ki tartós sikerre vágyik, az *vesse mélyebbre a hálót!* (b. i.)

Halmágyi Samu költeményei. Halmágyinak eddigelé három verskötete jelent meg nyomtatásban. Az első (*Még egyszer — és mindig* címen) 1915-ben jelent meg s 1914 májusától ez év decemberéig készült verseit tartalmazza. A világháború megérzése s az első csaták hangulata e kötet tartalma. A második kötet (*Hadak útján*) az 1915-ben készült verseket foglalja magá-

ban. E kötet tartalmát szerző az előszóban így jelölte meg: „Öröm s bánat hullámai e költemények. Bánatunk nem volt örömtelen, hisz mi vagyunk a győzők. Örömünk nem volt bánattalan, mert a győzelemnek ára van.“ A harmadik kötet (*Utam*) 1923-ban jelent meg, tartalma s jelleme egészen elüt az előbbi kötetektől. Azok mind hazafias versek, melyekben akár diadalról, akár vereségről, akár reményről, akár bánatról volt szó, mindig átcsilámlott rajtuk a nemes értelemben vett magyar önérzet. Ez a békebeli kötet csöndes, merengő bölcselkedésnek szüleménye. A diadalmas, fényes világ a háború után szürke hétköznappá változott; a sok szép remény helyén a mindennapi gondok színtelen virága nőtt.

Halmágyinak harmadik verskötetete ennek a kilátásnélküli, magábafojtott reményű mai napnak tipikus kifejezése. Hiába keressük benne a költői képzeletnek játékát, nincs ott; nem duzzadnak a költemények forrongó szenvedélyektől; a költő nem bízza magát sem az ihletre, sem a vágyra, sem az ösztönre, egyedül józan önmérsékletének enged. Lemond pompás költői képekről, nem próbál semmi versbeli virtuóztatást. Érezni lehet, hogy csak félig jön magától tollára a költemény, félig mesterségesen kell megcsinálni azt. Olyan ez a poézis, mint a mai mindennapi életünk.

Mienk csak a szándék lehet csupán,
Érény és bűn itt mutatja magát.

A tett már nem a mienk, „szerencse vagy balsors formálja át.“ Valóban nehéz szomorúbb folytatását találni az előbbi diadalmas érzésű köteteknek. Ott mi csináltuk a világtörténelmet, itt hab vagyunk a hullámozó tengeren.

Akik a művészet csillogó játékát keresik a költészetben, azok Halmágyinak e verskötetét nagyon művészietlennek fogják találni. Mintha nem is volna *forma* a költészetben, annyira művészietlenül használja a verselés külső elemeit. Nehézkes és tulságosan prózai. De akik a társadalom lelkiállapotának visszatükröződését keresik e kötetben, megfogják állapíthatni, hogy sok embernek lelke él bennük. Szinte azt mondhatni, hogy valóságos kortörténeti becsű emlék e három kötet.

Szerelnők azonban, hogy Halmágyi költészete ne csak tükör legyen, melyben mi sajátmagunkat látjuk, hanem legyen az a valóságnak égi mása is, mely fáradt, megfélemlített s gyakran csüggedő lelkünknek bátorítást, eszményeket, életkedvet ad. A magyar költészetnek ma ez az igazi hivatása. *b.i.*

KÜLÖNFÉLÉK.

Bölcsészeti vagy gyakorlati? A magyar unitárius egyház teológiai akadémiájának 1922—23. isk. évi értesítőjéből olvasuk, hogy az igazgatóság az ötödik tanszék betöltésére nézve olyan irányú javaslatot tett, hogy a *bölcsészeti* tanszék sürgősen töltsék be. (5 l.) Nekünk a bölcsészetnek a hittudománnyal való viszonyát illetőleg megvolt a magunk felfogása-amint azt folyóiratunkban annak idején nagyjában leszögeztük.¹ De a mellett is szívesen üdvözlőnk a teol. igazgatóságnak a bölcsészeti tanszék betöltésére vonatkozó előterjesztését, ha az nem a *gyakorlati tanszék* rovására menne. Egyházunk közvéleménye már évek óta hangosan sürgeti a gyakorlati tanszék betöltését Ezt látjuk a lelkészképzés reformjára beérkezett sok rendbeli javaslatban, a reform-bizottság tárgyalásaiban, az egyházkörökből bejött indítványokban, és az E. Főtanácsnak sürgető határozatában és egyes rendeletében. Éppen ezért meglepő most a teol. igazgatóságának mindezekkel homlokegyenest ellenkező előterjesztése, ami, ha figyelembe vétetnék, akkor az az eset állana elő, hogy teológiai akadémiánkon lenne 5 rendes tanár, de közöttük éppen a gyakorlati tárgyakra nem lenne képviselője, holott pld. a kolozsvári ref. teológia 4 rendes tanára közül is már egy gyakorlati. Mi is nagyrabecsüljük a tudományt. De a mi viszonyaink között ezen egyetlen felsőbb intézetünk elébe más célt nem tűzhetünk, mint a *lelkészképzést*. Lelkészeinktől első sorban azt várjuk, hogy a néppel bánni tudó, a mindennapi életben, a lelki pásztorkodásban, a missziói tevékenységben érvényesülő, szóval az egyházért élni, küzdeni és áldozni tudó lelkipásztorok legyenek. Még a nálunk sokkal erősebb anyagi és számbeli alapokon álló reformátusok is ebben látják a mai viszonyok között a lelkész-nevelés célját. A gyakorlati teológia is tudomány. Csak hogy ezt *élettudománynak* lehetne nevezni. Hivatása abban áll, hogy az elméletet és az életet egymással kapcsolatba hozza, hogy az elveket a gyakorlatra alkalmazza, hogy mint egy közvetítő legyen az akadémia és a mindennapi élet között s ez által a világot a keresztényi igazságok magaslatai felé emelni segítsen.* „Nem a vitatkozó, nem a tudóskodó, hanem az anyaszentegyházért élő és abban munkálkodó *pásztor* eszményét óhajtjuk kialakítani“, — mondjuk a ref.

¹ L. Ker. Magy. LIV. évf. 1 füz. 63 lap jegyzetét.